

Sorbán Angella - Dobos Ferenc

Szociológiai felmérés a határon túl élő magyar közösségek körében az asszimiláció folyamatairól*

(I.) Iskolaválasztás és nyelvhasználat

I. A felmérés módszertanáról

I.1. Bevezetés

A jelen szociológiai felmérés rendhagyó próbálkozás több szempontból is:

Elsősorban azért, mert a Kárpát-medence magyarlakta régióinak társadalomtörténeti fejlődését *a nemzeti identitás-megőrzés/beolvadás árnyalt és bonyolult választópontjain először veszi nagyító alá összehasonlító keretben*. Hiánypótló kutatás, hiszen a két világháborút lezáró békeszerződések következményeképpen a magyar társadalomfejlődés többágú folyamat és a részek komparatív vizsgálata hozzátartozik a magyar önismerethez.

Az asszimiláció folyamatainak történelmi keretei a Kárpát-medencében rendkívül sokrétűek, ezért egy, *az említett tárgykört érintő empirikus vizsgálat sajátos (régiospecifikus) megközelítést* igényel. A *regionális társadalomfejlődési sajátosságok* mentén körvonalazott szemléletmódnak a vizsgált térség legújabb kori történelme ad szükséges és elégséges megalapozást:

- a kárpát-medencében élő magyar közösségek anyanyelve, kultúrája *"történelmi váltógazdaság"* révén került (ismételten) kisebbségiből többségibe vagy éppen fordítva;
- a *szocialista időszak homogenizáló stratégiáinak a társadalomfejlődésre gyakorolt kihatásai* meggátolták e történelmi váltógazdaság teremtette helyzetek feldolgozását, az anyanyelvi kultúra autentikus erőforrásként való működését mind a kisebbségbe került közösségek számára, mind a többségi, "államalkotó" társadalmak számára.

E történelmi kontextus sajátos jelleget kölcsönöz a vizsgált kérdéskörnek, és módszertani óvatosságra int abban az értelemben, hogy olyan, a szakirodalom által körülírt fogalmak, mint az "etnocentrizmus", "multikulturális identitás", "plurális társadalom" stb. más konnotációkkal nyernek jelentést az említett régiókban.

A felmérés harmadsorban azért újszerű, mert az asszimilációs folyamatokat megcélzó kutatások ritkán élnek a *szociológia eszköztárával*, inkább a statisztikai adatok másodelemzésével, terepkutatással vagy a lingvisztika módszereinek segítségével írják le a nyelvváltás, identitásváltás folyamatait.

I.2. A kutatás célkitűzéseiről

A Kárpát-medencében élő magyar közösségek beolvadásának folyamatait megcélzó szociológiai vizsgálatunkat többlépcsős kutatási programban terveztük meg.

Első szakaszban az *anyanyelvhasználat* köré csoportosítható kérdéseket vizsgáltuk részletességgel, különös tekintettel *az iskoláztatás nyelvére*, lévén az iskola a nemzeti identitás (újra)termelésének egyik kerete.

A jelen kutatási szakaszban az alábbi kérdéskörökre kerestünk válaszokat:

milyen mikroszociológiai és mentalitásbeli háttere van a többségi (román, szlovák, ukrán, szerb) tannyelvű iskolaválasztásnak a Kárpát-medencében;

melyek azok az empirikusan is megragadható referenciapontok, amelyek mentén feltérképezhetőek a beolvadás generációkon átívelő fokozatai;

milyen identitásstruktúrákat rajzolnak meg a cselekvések és magyarázatok a vizsgált tematika vonatkozásában, ezeken az identitásszerkezeteken belül milyen mértékben mutathatók ki a sajátos kisebbségi kultúrához kapcsolódó szálak lazulására, átértékelésére, megszűnésére utaló elemek;

milyen a hatás-visszahatás természete egyfelől az iskoláztatás nyelve, másfelől az anyanyelvi kultúra és a családi, mikroközösségi nyelvhasználat között.

A felvezetett kérdéssorra nyilvánvalóan vannak az *együttélés tapasztalataiból származó válaszok*, ám empirikus vizsgálatunkat éppen azért végeztük el, hogy betekintve a vonatkozó statisztikai adatok mögé, *adatokkal támasszunk alá vagy éppen újragondoljunk "köztudomású ismereteket" a Kárpát-medencében élő magyar közösségekről.*

I.3. Módszertani definíciók és a kutatás előfeltételei

A **nemzeti identitás** fogalmát első megközelítésben történelmi, nyelvi és kulturális azonosságtudatként határozzuk meg, amely előfeltételez egy bizonyos időbeli és tartalmi folytonosságot. A világháborúkat lezáró békeszerződések a "határokon túl" maradt magyar közösségek azonosságtudatában *diszkontinuitást* jelentettek lévén, hogy *a haza és az utódállam nem esik egybe, ugyanakkor az utódállam nem választott új haza, hanem a konszolidáció útjára lépett új nemzetállam.*

Mindegyik, immár a külön társadalomfejlődés útjára lépett magyar közösség sajátos *kisebbségi azonosságtudatot* formált, amely *részben leválasztja és részben köti a magyar nemzethez*, de ugyanúgy leválasztja és köti ahhoz a többségi társadalomhoz is, amelyhez "hozzásorolták" a békeszerződések.

A kisebbségi helyzetbe került magyar közösségek azonosságstruktúráiban értelemszerűen nagy hangsúlyt kap az *etnicitás* mint olyan kulturális viszonyrendszer, amely történelmi és nyelvi folytonosságot biztosít, valamint *otthonosságtermelő forrásként* szolgál a kisebbségi helyzetben.

(Az otthonosság/otthontalanság a többségi-kisebbségi kategóriák mentén meghatározott társadalmak paradox jellemzője a Kárpát-medencében, hiszen mind a kisebbség, mind a többség folyamatosan "bizonyítani kényszerül" - elsősorban egymás felé -, hogy hazája ott van ahol él).

Az otthonosságteremtés természetes kerete az *anyanyelvhasználat*.

Bármely nyelv mint a társadalmi érintkezés eszköze azonban rendelkezik *gyakorlási területekkel*, amelyeken a használata természetes és elfogadott.

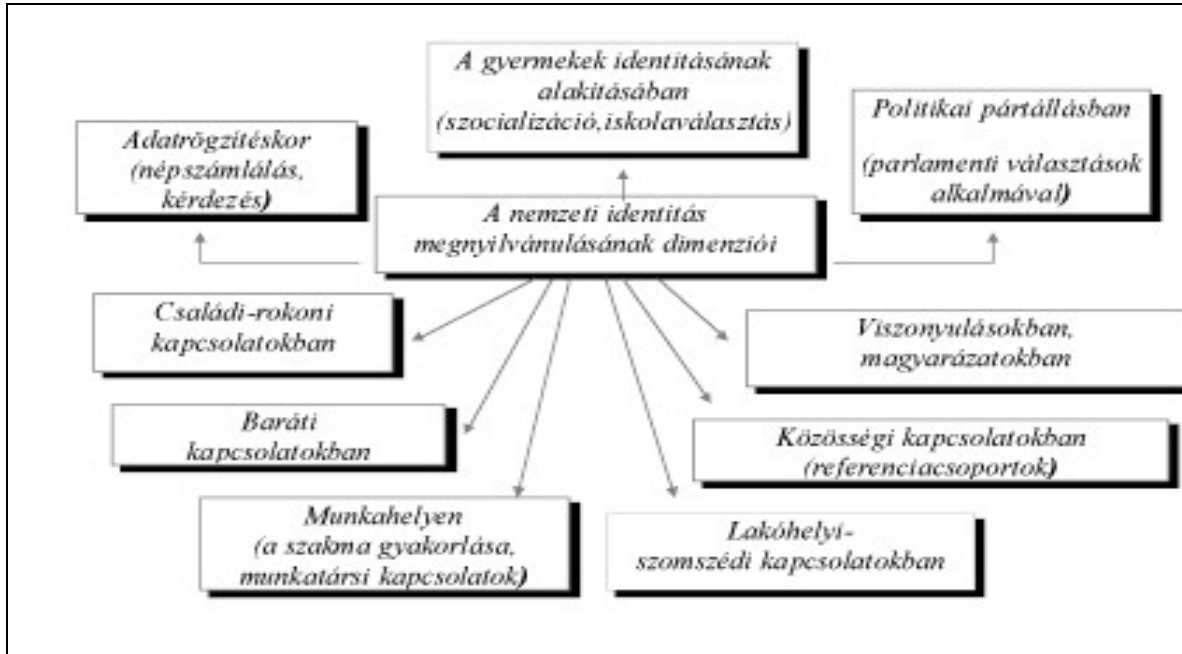
A kelet-európai utódállamok asszimilációs stratégiája a többségi nyelv kizárólagosságának megvalósítására épült, különös tekintettel *a hatalmi és társadalmi presztízzsel rendelkező területekre* (közigazgatás, jog, szakoktatás és felsőfokú oktatás).

A többségi nyelv kizárólagosságával azonban, - az említett területek vonatkozásában - együttjár *a kisebbségi nyelv használhatóságának negatív meghatározása is* (a kisebbségi nyelv használata nem természetes és nem elfogadott); s ez a *negatív konnotációkkal értelmezett "nyelvhasználati norma"* jelentős társadalomlélektani súllyal rendelkezik mind a kisebbségi, mind a többségi társadalom szempontjából. Az anyanyelv ilyen irányú *lefokozása* az asszimiláció folyamatainak fő komponense a Kárpát-medencében.

Az *asszimiláció* fogalmát, tekintetbe véve politikai, társadalmi és generációs meghatározottságait, valamint folyamatjellegét, *tág értelemben* használjuk: *a kisebbségi közösséghez fűződő nyelvi, kulturális azonosságtudatot megrajzoló kötelékek lazulásának, átértékelésének vagy megszűnésének folyamataként, a kisebbségi kulturális viszonyrendszerből való kilépések sorozataként (esetenként lezárásaként) határozzuk meg.*

Az alábbi ábrán bemutatjuk kutatásunk módszertani *alapmodelljét*, amely a *nemzeti identitás megnyilvánulásának főbb területeit szemlélteti:*

1. ábra

A modell segítségével összegezzük azokat az *előfeltevéseket*, amelyek alapján kialakítottuk a felmérés módszertanának szempontjait:

A nemzeti identitás megnyilvánulásának dimenziói az asszimilációs folyamatok szinterei is egyben. A nemzeti azonosságtudat újratermelésének/lazulásának kereteit (a modell alapján) elsősorban a kisközösségek jelentik (szűkebb, tágabb család, baráti kör, referenciacsoportok, munkahelyi közösségek).

A nemzeti identitás többretegű sajátos minőség, empirikus vizsgálata (mérése) a különféle szintek elhatárolását és definícióját előfeltételezi.

Kutatásunk során az alábbi három szint elemeit, jellemzőit és összefüggéseit vizsgáltuk:

- ***nemzeti identitás az önbesorolás szintjén*** (deklaratív identitás), milyen nemzetiségűnek vallja magát egy személy kérdezéskor (származás és/vagy szabad döntés);
- ***nemzeti identitás a cselekvések szintjén*** (iskolaválasztás a gyermekek számára, az anyanyelvi kultúrához való viszony, referenciacsoportokhoz való hasonulás, anyanyelvhasználat);
- ***nemzeti identitás a vélemények és magyarázatok szintjén*** (a saját közösségről alkotott vélemények, az etnicitás fontossága, a cselekvésekhez társított magyarázatok).

A fent említett *identifikációs szintek nagyon gyakran mutatnak inkohereciát, együttjárásaik vagy belső ellentmondásaik a mindennapi életszervezés során alakuló*

azonosságteremtő válaszok és viszonyulások eredményei. Ezek a válaszok identitásszerkezetek különféle mintázatait rajzolják meg, ám nem dichotómiákban, hanem *átmenetekben* és *fokokban*.

Melyek ezek az átmenetek és fokozatok? Milyen a mélyszerkezetük? Réteg, életkor esetleg régióspecifikusak vagy sem?

A régiótanulmányok (Erdély, Kárpátalja, Felvidék, Délvidék) és az összehasonlító szintéziskísérlet nyitása az effajta kérdések megválaszolására.

I.4. A kutatás módszereiről

A tárgykör minél szélesebb körű megvilágításához az ún *háromszögletes módszertant* alkalmaztuk (több módszer összekapcsolása a kutatás elméleti és hipotetikus megalapozásának függvényében).

1. A kutatás fő módszere egy *kérdőíves adatfelvétel* volt magyar szülők körében. A kérdezés olyan településeken történt, ahol *a szülőknek van lehetősége az általános iskola tannyelvének megválasztására*¹ (a településen létezik mind magyar, mind román tannyelvű általános iskolai oktatás).

2. Külön adatlapra - *településfüzetek* - vezettük fel a mintába beválasztott települések néhány, vizsgálatunk szempontjából fontos jellemzőjét (lélekszám, nemzetiségi és felekezeti megoszlások, az oktatási intézményrendszer változásai 1950-1990 között, a kisebbségi/többségi kulturális intézményekre vonatkozó adatokat).

3. A településeknek a kutatás tárgyát érintő sajátosságairól, iskolatörténetéről néhány *mélyinterjút* is készítettünk helyismerettel rendelkező pedagógusokkal.

I.5. A mintáról

Területi szempontból a minta a Kárpát-medencében 171 településre terjedt ki, amelyből 34 erdélyi település.

A különböző kárpát-medencei régiók szerinti bontást az adott térség sajátosságainak megfelelően, valamint az ott élő magyar közösségekre vonatkozó (fellelhető) statisztikai adatok alapján alakítottuk ki.

ERDÉLYBEN a település minta kialakításához az *RMDSZ Oktatási Főosztályának* adatait használtuk fel a magyar nemzetiségű tanulók beiskolázására vonatkozóan. Eszerint Romániában *a magyar nemzetiségű tanulók körülbelül egynegyede látogat román tannyelvű iskolát* (kb. 55000 tanuló).

A magyar nemzetiségű, ám román tannyelvű iskolát látogató tanulóakra vonatkozó kimutatás² *iskolai fokozatok szerinti bontásban* az alábbi képet mutatja (1. táblázat):

1. táblázat A magyar nemzetiségű tanulók részaránya román tagozatokon iskolai fokozatok szerint.

Iskolai fokozat	A magyar nemzetiségű tanulók aránya román tagozaton
Óvodai oktatásban	kb.10 %
Elemi oktatásban (I-IV osztály)	kb. 13%
Gimnáziumi oktatásban (V-VIII osztály)	kb. 18%
Líceumi oktatásban	kb. 31%
Szakiskolai és posztliceális oktatásban	kb. 64%

Az RMDSZ Oktatási Főosztálya által 1994-ben kiadott *Oktatási Memóriumban*³ közzétett elemzés szerint Erdélyben *három "oktatási régió"*⁴ (megyecsoport) különíthető el, összevetve a megyékben létező magyar tannyelvű oktatási egységek/tagozatok számát, valamint a tanulói létszámot a magyar lakosság arányával.:

(1.) olyan megyék, amelyekben *a magyar nemzetiségű tanulók 4-5 %-a látogat román tannyelvű iskolát* - Hargita, Kovászna és Maros megyék (1.regió);

(2.) azok a megyék, ahol *ez az arány 10-50% között van* - Bihar, Kolozs, Szatmár, Szilágy, Fehér megyék (2.regió);

(3.) megyék, amelyekben *a román tannyelvű iskolát látogató magyar nemzetiségű tanulók aránya meghaladja az 50%-ot* - Arad, Hunyad, Máramaros, Szeben, Beszterce-Naszód és Temes megyék (3.regió).

Szociológiai vizsgálatunk *csak az általános iskolai oktatás* mentén vette nagyító alá a kisebbségi, illetve többségi tannyelvű iskolaválasztás gyakorlatát.

Az alábbi táblázatban *az általános (alapiskolai) oktatásra* vonatkoztatva mutatjuk be a három régióra/megyecsoportra vonatkozó adatokat⁵:

2. táblázat. A magyar lakosság és a magyar tannyelvű általános iskolát látogató tanulók aránya megyék szerinti bontásban. (százalékban)

Megyék	A magyar lakosság aránya	A magyar anyanyelvű- VIII. osztályos tanulók aránya
1. RÉGIÓ (megyecsoport)		
Hargita	84,6	80,1
Kovászna	75,2	69,0
Maros	41,3	36,0
2. RÉGIÓ (megyecsoport)		
Bihar	28,5	21,0
Szatmár	35,0	26,0
Kolozs	19,8	12,1
Szilágy	27,7	19,0
Fehér	6,0	3,1
3. RÉGIÓ (megyecsoport)		
Arad	12,5	4,9
Beszterce-Naszód	6,5	2,8
Brassó	9,8	3,8
Hunyad	6,1	1,7
Szeben	4,2	1,1
Temes	9,1	2,0

Az erdélyi minta területi szempontból követi a fenti táblázatban bemutatott hármás - régiók szerinti - felosztást.

*A megkérdezettek körét*⁶ olyan magyar nemzetiségű szülők alkották, akiknek van(nak) általános iskolát látogató gyermekük (vagy gyermekeik).

Összehasonlíthatósági szempontok miatt két almintát alakítottunk ki:

I. almintá: olyan magyar nemzetiségű szülők, akik gyermekeiket *magyar tannyelvű általános iskolába járatják*;

II. almintá: magyar nemzetiségű szülők, akiknek a gyermekei román *tannyelvű általános iskolát látogatnak*.

A felmérést nem reprezentatív, hanem tényfeltáró igénnyel végeztük el.

E módszertani megfontolásnak megfelelően a minta elosztása *nem arányos*, ami azt jelenti, hogy mind a három "oktatási régióban" hasonló arányban kerestünk meg olyan családokat, amelyek magyar, illetve román tannyelvű általános iskolát választottak gyermekeik számára.

A nem arányos mintaalakítás révén gyakorlatilag egy *súlyozott minta* jön létre, abban az értelemben, hogy az alapsokaságban csupán 5-10%-ot jelentő csoport adatai

értelmezhetőkké, ugyanakkor összehasonlíthatókká válnak egy 85-90%-ot kitevő csoport adataival, azáltal, hogy a kisebb csoport esetszámait megemeljük.

A megkérdezendő családok kiválasztására az ún. *hólabda vagy görgetett minta módszerét* alkalmaztuk. Lényege, hogy minden megkeresett családtól ajánlást kérünk további megkeresendő (és megkereshető) családra, azaz családtól családig haladva alakul a minta.

E módszer vizsgálatunk szempontjából két előnnyel is járt:

- az iskola tannyelvének megválasztására, *a döntés hátterére vonatkozó érdemi válaszadás előfeltételez egy minimális bizalmi légkört;*
- a személyes szálak *kisebb társas környezeteket* rajzolnak meg, amelyekben *kontextuálisan* is érvényt kapnak a válaszok.

Kutatási tervünk a fele-fele leosztást próbálta követni a képzett régiókban a két almintán. Ám még az ilyen személyes kapcsolati láncokon felgöngyölített módszerrel is meglehetősen nagy akadályokba ütköztünk, elsősorban azoknál a családoknál, amelyekből többségi tannyelvű iskolát látogatnak a gyermekek.

Eltekintve attól a tényről, hogy a vizsgált kárpát-medencei régiókban még nem igazán megszokottak a szociológiai felmérések, egyéb, a tárgykörrel már önmagában is sokatmondó útvesztőkkel találkoztunk:

- bizonyos településeken azt tapasztaltuk, hogy azok a magyar szülők, akik magyar tannyelvű iskolába járatják a *gyermeküket*, és azok a családok, amelyekből a gyermekek többségi tannyelvű iskolát látogatnak, *viszonylag elkülönült csoportokat alkotnak*, kevesebb a csoportok közötti "átjárás" és elég erősek a sztereotípiás viszonyulások is egymás felé (ez utóbbi főleg a magyar iskolába járatók csoportjánál volt inkább megfigyelhető: "nem ismerem a románokat", "szerintem nincsen olyan »magyar«, aki román iskolába járatja a gyermekét");
- maga a kérdésfelvetés néhány esetben komoly szembesülést jelentett egy döntéssel; előfordult, hogy a kérdőív kitöltése után a *megkérdezett visszavonta az interjút;*
- míg a magyar iskolába járató szülők esetében alig volt *válaszmeztagság*, addig a román iskolát választó szülők csoportjánál ez elég gyakori volt (15-30%);
- kutatásunk szempontjából említésre érdemes az a tereptapasztalat is, miszerint a vegyes házasságokban a román tannyelvű iskolaválasztásról inkább szívesebben beszéltek, válaszaik határozottabb döntésre utaltak, mint a homogén magyar családokban (mindkét szülő magyar nemzetiségűnek vallja magát).

A felmérés során megvalósult és feldolgozott esetszámokat alminták és régiók szerint az alábbi táblázat szemlélteti (3. táblázat):

3. táblázat. Alminták megoszlása régiók szerint (esetszámok) N=523

RÉGIÓK	Mintaelemszám	I. alminta (magyar tannyelvű iskolaválasztás)	II. alminta (román tannyelvű iskolaválasztás)
1. régió	177	117	60
2. régió	173	106	67
3. régió	173	101	72
Összesen	523	374	199

A mintában a megkérdezettek 44%-a férfi, 56%-a nő, a 35 év alattiak aránya 29%, a 35 év felettieké 71%. A családtípus szerinti megoszlás ugyancsak hasonlóan alakult az almintákban (4. táblázat)

4. táblázat. Családtípusok megoszlása az almintákban (százalékban) N=523

Családtípus	Összesen	I. alminta	II. alminta
Család egy gyermekkel	21,0	21,9	19,6
Család két gyermekkel	50,3	47,5	54,8
Család három vagy több gyermekkel	15,1	17,0	12,3
Elvált egy vagy több gyermekkel	7,50	6,8	8,5
Özvegy egy vagy több gyermekkel	4,4	5,6	2,5
Egyéb	1,7	1,2	2,3
Összesen	100	100	100

A kialakított minták (az esetszámokat és a megoszlásokat tekintve) összehasonlításra alkalmasak. Az elemzés az alminták közötti és almintákon belüli összefüggéseket mutat tényfeltáró és irányadó jelleggel.

Nem arra ad válaszokat, hogy egy-egy régióban milyen arányban látogatnak a magyar nemzetiségű tanulók többségi tannyelvű iskolát, hanem azt próbálja megvilágítani, hogy milyen mikroszociológiai és mentalitásbeli háttér szerkezete van a többségi tannyelvű iskolaválasztásnak, milyen képet mutat ez a homogén magyar családokban, a vegyes családokban, egy tömbmagyar, egy vegyesen lakott vagy egy (magyar) szigettelepülésen.

I.5. A kérdőívről

Figyelembe véve az asszimilációs folyamatok generációs meghatározottságait, a kérdőív a *tágabb családot* célozta meg (nagy szülők, szülők, gyermekek), hasonló kérdéseket tartalmazott a három generációra vonatkozóan, *értelemszerűen a megkérdezett szülőre helyezve a hangsúlyt.*

A kérdőív tematikája a következő alegységekbe foglalható össze:

1. Családi háttér

- nagyszülők, szülők nemzetisége, vallása
- a házasságok típusa (homogén magyar, vegyes házasság)
- nagyszülők, szülők iskolai végzettsége, az iskoláztatás nyelve

- nagyszülők, szülők foglalkozása, társadalmi státusza
- nyelvtudás és nyelvhasználat a "régi" és "új" családban
- 2. *Tágabb társas közegek*
- barátok, szomszédok, munkatársak, lakóhelyi jellemzők és anyanyelvhasználat
- 3. *Iskolaválasztás mint döntés*
- iskolaváltások (átíratások);
- magyarázatok a döntések mögött
- hogyan látja a többségi és kisebbségi oktatás színvonalát?
- gyermeke(i)t milyen szinten kívánja taníttatni?
- ha újra választhatna, hasonlóan döntene-e vagy sem?
- milyen szintű magyar oktatást tart szükségesnek Romániában?
- mennyire akadályos az érvényesülésnek Romániában, ha az ember magyar?
- személyes tapasztalatok
- anyanyelvi kultúra a családban
- 4. *Megrajzolható identitásstruktúrák*
- származás és deklarált identitás
- a deklarált identitás, a cselekvések és a magyarázatok közötti koherencia
- az etnicitás fontossága, vélemények a saját és a többségi társadalomról

*

A tanulmány alapvetően a román tannyelvű általános iskolát választók alcsoportjának adatai mentén elemzi a fentebb felvázolt kérdésköröket.

Az elemzésben* kiemelten kezeljük azokat a többségi és kisebbségi kultúra közötti átjárási területeket, amelyek lehetőséget adnak a vizsgálat tárgyának (asszimiláció) jobb megvilágítására, így:

- *homogén magyar család és román tannyelvű iskolaválasztás;*
- *vegyes család (a házastárs nem magyar), magyar tannyelvű iskolaválasztás;*
- *vegyes család (a házastárs nem magyar), román tannyelvű iskolaválasztás.*

Azoknak a homogén magyar családoknak az alcsoportját, amelyekből a gyermekek magyar iskolába járnak, leggyakrabban csak kontrollcsoportként vonjuk be az elemzésbe.

(II.) Iskolaválasztás és asszimiláció

1. Családi háttér

1.1. Nemzetiségi és vallási megoszlások

1.2. Iskolai végzettség és az iskoláztatás nyelve

1.3. Társadalmi státus és iskolaválasztás

1.4. Migráció és iskolaválasztás

1.5. Nyelvhasználat a családban

1.6. Tágabb társas közegek (barátok és lakóhelyi közösség)

A kisebbségi kulturális viszonyrendszerből a többségbe való átkerülést leggyakrabban több generáció élettörténete rajzolja meg. A családok szintjén követhető kilépések -

vegyes házasság, mobilitás, migráció, nyelvi váltások - bár nem feltétlenül vezetnek beolvadáshoz (abban az értelemben, hogy egy személy egyéb nemzetiségűnek vallja magát mint pl. a szülei vagy nagyszülei), mégis *az eredeti (magyar) kulturális viszonyrendszerhez kapcsolódó kötelek lazulásának mozzanatait* jelentik, kipontozva az identitásváltozás/identitásváltás kereteit.

*

A tanulmány első részeként a két eltérő iskolaválasztási gyakorlatot követő csoport *családi háttérét* elemezzük.

A "családi genealógia" mentén történő felvezetés lehetővé teszi egyfelől, hogy *bemutassuk a vizsgált csoportokat* (tehát kik azok, akiket megkérdeztünk, és akikre vonatkoztatva következtetéseinket megfogalmazzuk), másfelől, hogy rálássunk a későbbiekben felvázolandó *identitásszerkezetek gyökereire*.

A gyermeküknek (gyermekeiknek) román tannyelvű általános iskolát választó szülők alcsoportját 199 megkérdezett alkotja.

Ebből a csoportból azonban a *kérdéskor 92,5% vallotta magát magyarnak* (bár a kérdező magyarnak minősítette, és az interjú is magyar nyelven zajlott). A fennmaradó 7,5%-ból 6% románnak, 1,5% pedig egyéb nemzetiségűnek vallotta magát.

Ha megvizsgáljuk azok tágabb családját, akik román nemzetiségűnek vallották magukat, azt látjuk, hogy *nagyobb részük (4%), vegyes házasságból született és ortodox vallásúnak keresztelték, 2%-uk pedig "katolikus román"* (a Székelyföldre - Sepsiszentgyörgyre - visszatelepült csángó).

Azt mondhatjuk tehát, hogy ez a csoport *94,5%-ban mindkét részből magyar származású, 5,5%-ban csak egyik részből* (nagyobb arányban apai ágról) magyar.

Vallási hovatartozás szerint 45,2%-uk római katolikus, 37,2%-uk református, 2,5% unitárius, 4% görög katolikus, 4,8% ortodox, 6,2 % egyéb vallású.

Ha a gyermekük (gyermekeik) számára *magyar tannyelvű általános iskolát választó szülők* (N=374) adataival hasonlítjuk össze a fentebb bemutatott származási és vallási megoszlásokat nem találunk nagyobb eltéréseket: ez utóbbi csoport homogénebb *deklarált nemzeti hovatartozás szerint* (99,1%-ban magyar nemzetiségűnek, 0,9%-ban egyéb nemzetiségűnek vallották magukat), ugyanakkor ezek körében *magasabb a reformátusok aránya* (44,1%).

A gyermekkori nyelvhasználatra vonatkozóan az adatok mindkét csoport esetében dominánsan *magyar családi miliőre* utalnak: a megkérdezettek túlnyomó többsége (átlagban 89,3%) gyermekkorában *kizárólag a magyar nyelvet használta a családban*.

A megkérdezettek *iskolai végzettséget és az iskoláztatás nyelvét* illetően azonban az adatok már sokkal differenciáltabb képet mutatnak.

Az alábbi táblázatban bemutatjuk a gyermeküknek/gyermekeiknek román, illetve magyar tannyelvű iskolát választó szülők *iskolai végzettségére* és az elvégzett iskolai fokozatok *tannyelvére* vonatkozó adatokat (5. táblázat).

5. táblázat. Iskolai végzettség és az iskoláztatás nyelve alminták szerint (százalékban)

Iskolai végzettség	I. almintá N=374 (magyar tannyelvű iskolaválasztás)			II. almintá N=199 (román tannyelvű iskolaválasztás)		
	Összesen	Magyar nyelven	Román nyelven	Összesen	Magyar nyelven	Román nyelven
	%			%		
általános	6,8	89,2	10,5	11,1	67,3	32,2
szakiskolai	25,0	29,6	70,4	24,1	9,8	90,2
középiskolai	29,3	74,6	25,4	34,7	37,5	62,5
posztliceális	16,4	11,0	89,0	13,0	8,6	91,4
felsőfokú	22,2	27,8	72,2	17,1	7,5	92,5

- Mint a táblázat adatai mutatják a **legmagasabb iskolai végzettség** tekintetében a román tannyelvű iskolát választó szülők csoportjánál *magasabb az általános iskolai végzettségűek, valamint az érettségizettek aránya*, míg a másik csoportban nagyobb arányban vannak jelen a *felsőbb fokú - posztliceális, főiskolai - végzettségűek* (Chi square 3.73552, Sig. 0.0532).
- Szignifikánsabb a különbség azonban az **iskoláztatás tannyelve** szerint⁷: a gyermeküket román iskolába járató szülők *háromszor annyian végezték román nyelven az általános iskolát, mint a magyar tannyelvű iskolát választók, a középiskolában már közel kétharmaduk (62,5%) román nyelven tanult, szemben a másik csoport adataival, amelynél ez az arány csupán egynegyed (25,4%)*.

Az iskoláztatás nyelvére vonatkozó adatokat azonban érdemes jobban megvizsgálni elsősorban a *generációváltások* és az *iskolai fokozatok közötti nyelvi váltások* (átíratások) mentén, ugyanis a *román tannyelvű iskolaválasztás térnyerése* az említett vonatkozásokban nagyon szemléletes.

- Ha megnézzük, hogy milyen nyelven tanultak azoknak a *megkérdezetteknek a szülei, akik román nyelven végezték az általános iskolát*, azt látjuk, hogy *12,1%-uk esetében az apa, 19,3%-uk esetében az anya, 1,8%-ban pedig mindkét szülő román nyelven tanult az általános iskolában*.⁸ Ezek az arányok a magyar nyelvű általános iskolát végzett válaszadók adataival összevetve nyernek nagyobb relevanciát: ez utóbbi csoportban 1,7%-ot tesznek ki azok, akiknek az édesapja, és 0,9%-ot azok, akiknek az édesanyja román nyelven tanult az általános iskolában.

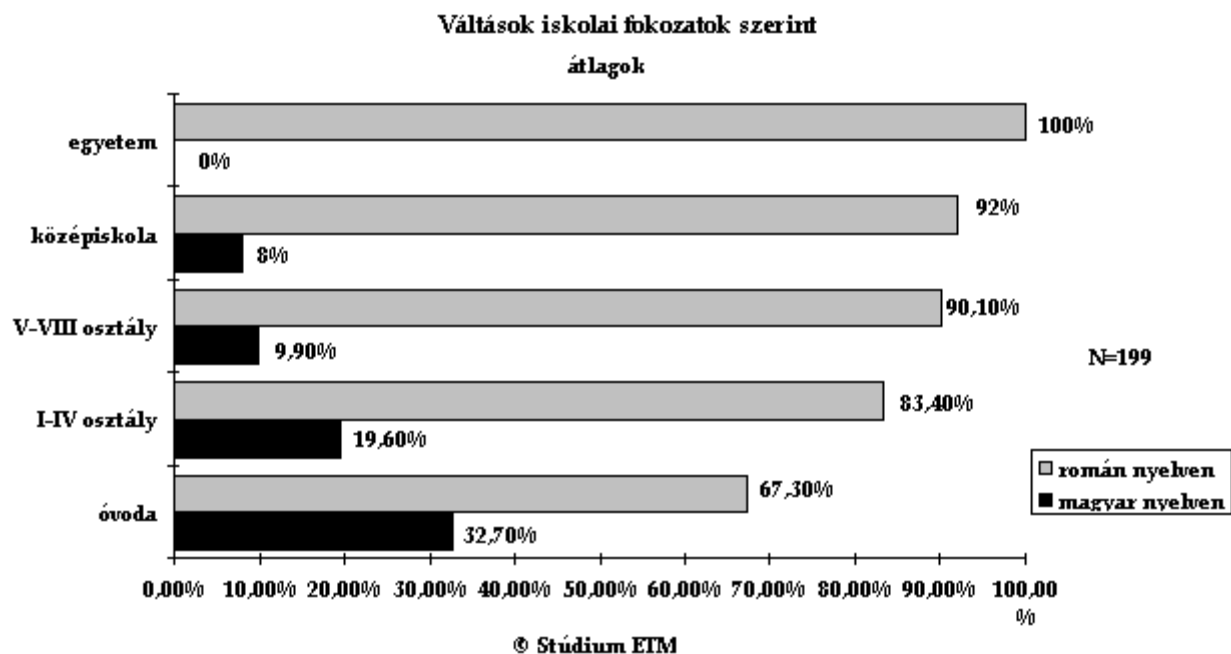
- Azok a válaszadók, *akik román nyelven végezték mind az általános, mind pedig a középiskolát 66,2 %-ban választottak gyermekeik számára is román tannyelvű iskolát*.

Hasonló folytonosság mutatható ki a a mindkét fokozaton magyar nyelven végzett válaszadók esetében is: *akik mindkét fokozaton magyar nyelven tanultak, 78%-ban magyar tannyelvű általános iskolába járatják a gyermekeiket*, akik csak az általános iskolában tanultak magyarul, de a középiskolát már román nyelven végezték, azoknál ez az arány 49%.

- *A jelenleg román tannyelvű általános iskolába járó magyar (vagy részben magyar) nemzetiségű gyermekek egyharmada (32,7%) magyar nyelven kezdte a tanulást (óvoda, elemi), majd ezek elvégzése után iratták át őket román tagozatra.*

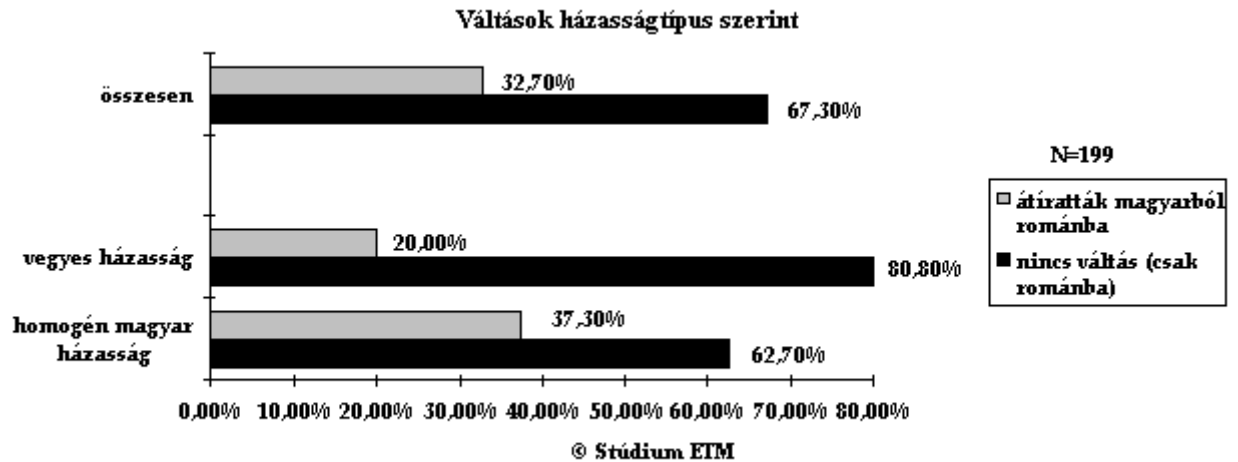
Érdekes ezzel kapcsolatban külön bemutatni *a román iskola irányába váltó többgyermekes családok átíratási gyakorlatát* (a már tanulmányaikat befejezett gyermekek adatai alapján), ugyanis a fokozatonkénti váltások nagyon jól mutatják a lemorzsolódást mint tendenciát (2. ábra):

2. ábra

Fontos adalék azonban, hogy *magyar nyelvű kezdés majd a román tannyelvű iskola irányába történő váltás* mint beiskolázási gyakorlat elsősorban azokra a szülőkre jellemző, akik maguk is magyar nyelven tanultak legalább az alsóbb fokozatokon (63%). Ugyanakkor összefüggést mutat a házasság típusával is: *kétszer annyian követik ezt a gyakorlatot a homogén magyar, mint a vegyes családok* (3. ábra)

3. ábra.

Az iskolaváltásokkal kapcsolatban szükséges szólni a fentebb bemutatott lemorzsolódási tendenciával *ellentétes irányú folyamatról* is, nevezetesen *a román tannyelvű kezdés után a magyar iskola irányába történő váltásról*.

A magyar iskola felé történő váltás mint gyakorlat azonban, adataink alapján viszonylag kismértékű:

- azok a családok, amelyek átírták gyermeküket román iskolából magyarba (vagy legkisebb gyermeküket már magyar tannyelvű iskolába írták), mindössze 7,8%-át teszik ki a magyar iskolát választó családok csoportjának (40 eset)⁹;
- kétszer annyian váltottak továbbra is a magyar tannyelvű iskolából románba tannyelvűbe, mint fordítva (13,9%).

Ez a jelenség nyilvánvalóan az 1990 utáni változások hozadéka: a magyar tannyelvű iskola irányába váltó családok közel kétharmada (62,1%) az ún. szórványmegyékben él (elsősorban Beszterce-Naszód, Máramaros, Temes megyékben).

Ugyankor azt is el kell mondani, hogy a magyar tannyelvű iskola felé váltó családok nagyrésze (76%) ugyancsak *homogén magyar család* (mindkét szülő magyar nemzetiségűnek vallja magát) és *az átírató szülők túlnyomó többségükben maguk is magyar nyelven tanultak legalább egy iskolai fokozaton* (78%-uk magyar nyelven végezte az általános iskolát, 65,2%-uk pedig a középiskolát).

Összegezve a fentebb bemutatott adatokat, azt mondhatjuk, ***hogy a családok iskolaválasztási gyakorlatát nagymértékben meghatározza a szülők iskoláztatásának a nyelve.***

Ezt az összefüggést megerősítik az iskolaváltások vonatkozásában bemutatott tendenciák is: *mind a magyar tannyelvű kezdés, mind a magyar iskolába való átíratás mint választás azokat a szülőket jellemzi legnagyobb arányban, akik maguk is magyar tannyelvű iskolába jártak legalább az alsóbb fokozatokon.*

A szülők és a gyermekek iskoláinak tannyelve közötti szoros összefüggés, valamint az a bemutatott tendencia, miszerint *a beiskolázási gyakorlat* (akár egynyelvű folyamatos iskoláztatásról, akár arról a gyakorlatról legyen szó, hogy átíratják a gyermekeket másik tannyelvű iskolába) *"áthagyományozódik"*, azt mutatja, hogy az iskolaválasztás vonatkozásában *újratermelési folyamatról beszélhetünk* abban az értelemben, hogy a családok szintjén mind a magyar, mind a román nyelvű iskolaválasztás fenntartja és folyamatossá teszi önmagát.

*

A családi háttérszerkezet fontos összetevője a *társadalmi státus*.

A társadalomban elfoglalt hely és iskolaválasztás közötti kapcsolat jellemzői a társadalmi rétegződés tágabb problémakörébe tartoznak. Az elmúlt ötven évben a generációkon belüli és generációk közötti mobilitás a szocialista természetű homogenizáció felgyorsított ütemét követte, és pár évtized alatt lényegesen megváltozott a társadalom foglalkozási szerkezete.

Azonban olyan, a romániai magyar társadalomra (is) kiterjeszhető rétegződésvizsgálatok (alapkutatások), amelyek alapján az asszimilációs folyamatok társadalmi/politikai meghatározottságai, a szocialista homogenizáció által előidézett társadalomfejlődési zavarok természetrajza felvázolható lenne - és amelyek keretébe a jelen felmérés adatai beilleszthetők lennének - nem állnak rendelkezésünkre.

A felmérés során vizsgált családokban a generációk közötti "felfelé irányuló" mobilitást szemlélteti az alábbi táblázat, amely az *eredeti* (származási/szülői) család és a *jelenlegi* család foglalkozási státusát mutatja be (6. táblázat):

6. táblázat Az eredeti és a jelenlegi család foglalkozási státusa (%-ban)¹⁰ (N=523)

Társadalmi státus	Eredeti család	Jelenlegi család	Különbség
1. munkanélküli	-	0,8	
2. földműves	20,0	2,6	-7,6
3. munkás	54,8	31,7	-0,5
4. kereskedelmi alkalmazott	8,6	12,0	1,3
5. adminisztratív alkalmazott	11,2	21,3	1,9
6. vállalkozó (kisiparos)	0,8	4,0	2,2
7. értelmiségi	4,6	27,0	5,8

Mint a táblázatból kiolvasható egy-egy foglalkozási kategória vonatkozásában *hatézszeres növekedést vagy csökkenést hozott egyetlen generációváltás.*

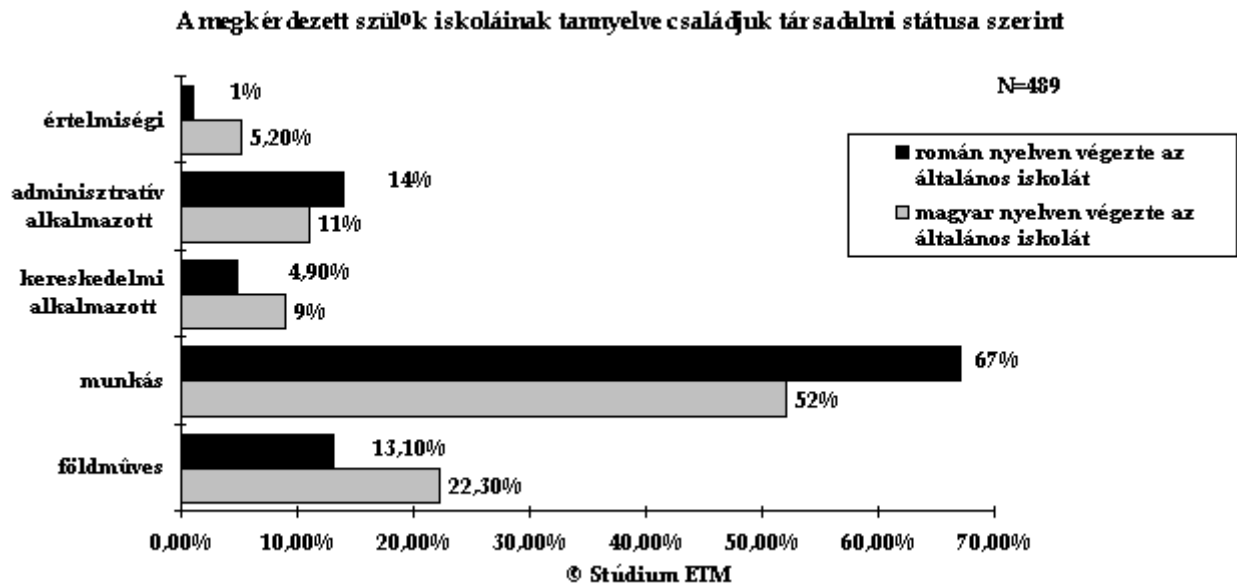
Az 1990-es változások elindítottak egy újabb társadalmi szerkezetváltást, de ennek egyelőre csak a referenciapontjai rajzolódtak ki.¹¹

Kiemelésre érdemesnek tartjuk a jelenleg a diplomások adatait: *a mintába bekerült értelmiségieknek csupán 17%-a második generációs értelmiségi, 12,5%-uk földműves családból, 42,5%-uk munkáscsaládból, 18,7%-uk hivatalnokcsaládból, 9,1%-uk pedig kereskedőcsaládból származik.*

- *Milyen összefüggés mutatható ki a megkérdezettek iskoláztatásának nyelve és az (eredeti) család foglalkozási státusza között?*

Az alábbi ábrán a *megkérdezettek családjainak - származási család - iskolaválasztását* (az általános iskola tannyelve) mutatjuk be társadalmi státus szerinti bontásban (4. ábra):

4. ábra

Az eredeti családot tekintve tehát - mint az ábra szemlélteti - azoknak a válaszadóknak a köréből, akik román nyelven végeztek általános iskolát, többen származnak munkás- és hivatalnokcsaládból, míg a magyar tannyelvű általános iskolát végzettek körében az átlagnál magasabb a földműves, illetve az értelmiségi családi háttérrel rendelkezők aránya.

Ha az eredeti család foglalkozási státusát összehasonlítjuk *a jelenlegivel*, a beiskolázási gyakorlatot illetően *általában véve* azt mondhatjuk, hogy egy generációval később is a *munkáscsaládok* (38%) választanak legnagyobb arányban román tannyelvű iskolát gyermekeiknek. Ugyanakkor a jelenlegi foglalkozási struktúra szempontjából külön csoportot alkotnak a *vállalkozói családok*,¹² amelyek adataink alapján majdnem kétszer

annyian döntenek román tannyelvű iskola, mint az anyanyelvi oktatás mellett (7. táblázat):

7. táblázat. Iskolaválasztás a családok társadalmi státusa szerint (%) (N=523)

A jelenlegi család társadalmi státusa	Magyar tannyelvű iskolaválasztás	Román tannyelvű iskolaválasztás
földműves	3,4	1,3
munkás	27,8	38,0
kereskedő	11,9	12,0
hivatalnok	21,6	22,8
vállalkozó	2,9	4,9
értelmiségi	31,8	20,8
Összesen	100	100

Az értelmiségi családokra vonatkozó adatok - mint a táblázat is szemlélteti -, akárcsak a munkáscsaládok adatai, folyamatosságot mutatnak az "előző generáció" adataival: ezek a családok nagyobb arányban döntöttek jelenleg is magyar tannyelvű, mint román tannyelvű iskola mellett.

Az értelmiségiek csoportján belül azonban különbségek vannak az iskolaválasztást illetően a családi háttér szerint:

- A magyar tannyelvű iskolaválasztás jóval magasabb arányban jellemzi a *második generációs diplomásokat*, akik adataink szerint túlnyomó többségükben (83%) *magyar tannyelvű általános iskolát választottak gyermekeik számára* (11,1%-uknál az első fokozatok óvoda, elemi elvégzése után írták át gyermekeiket román tannyelvű iskolába; és csupán 5,5%-uk döntött a folyamatos román nyelvű iskoláztatás mellett).

- Az *első generációs diplomások* iskolaválasztási gyakorlata differenciáltabb képet mutat: ezen a csoporton belül a *munkás származású értelmiségiek* mutatnak nagyobb hajlandóságot a román tannyelvű iskolaválasztásra (8. táblázat):

8. táblázat. A diplomások családi háttére és a román tannyelvű iskolaválasztás közötti kapcsolat. (N=106) - Béta együtthatók.

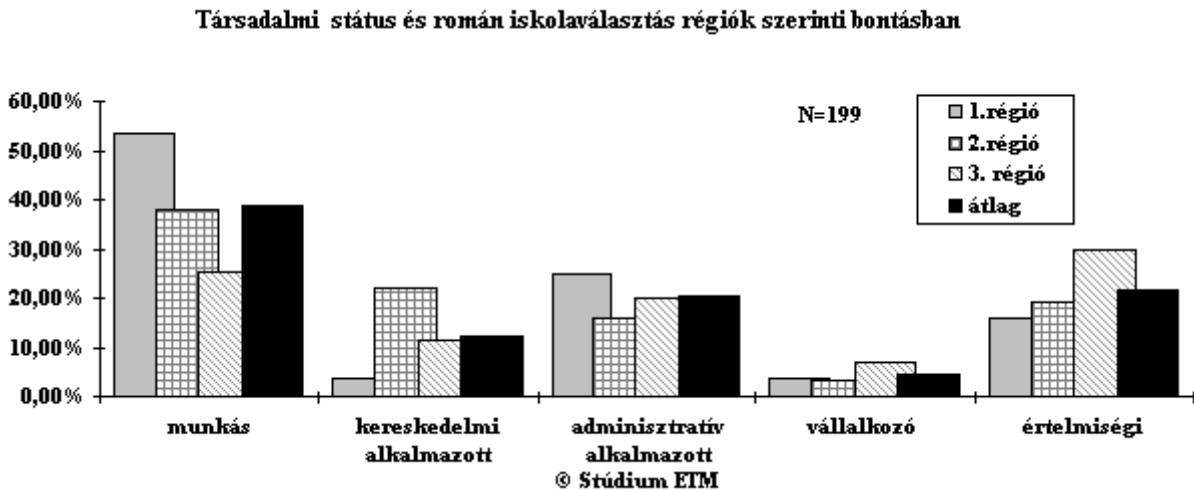
	Béta	F	Sig. F
földműves családi háttér	- 0,0613	0,3777	0,5402
munkás családi háttér	0,1929	30,8674	0,0520
kereskedő családi háttér	- 0,1157	10,3574	0,2467
hivatalnok családi háttér	0,0918	0,8503	0,3587
értelmiségi családi háttér	- 0,1889	30,7037	0,0571

A táblázatban bemutatott "mélyszerkezet" adatai alapján szükséges újólal kiemelni a *családi hagyomány* fontosságát az iskolaválasztási gyakorlatot illetően. *Az iskola tannyelve a családban ugyanis tendenciáját tekintve folyamatosságot mutat.*

A társadalmi státus és az iskolaválasztási gyakorlat közötti kapcsolat fentebb bemutatott jellemzéséhez újabb adalékkal szolgál, ha e két tényező kapcsolatát kinagyítjuk a képzett oktatási régiók szerint:¹³ az adatok ugyanis szignifikáns eltéréseket mutatnak a fentebb bemutatott átlagtól, elsősorban a *szórványrégió* vonatkozásában (3. Régió - Arad, Brassó, Hunyad, Máramaros, Szeben, Temes megyék).

- Míg a tömbmagyar régióban (1. régió - Hargita, Kovászna, Maros megyék), valamint a vegyesen lakott régióban (2. régió - Bihar, Szatmár, Szilágy, Kolozs megyék) az átlagnál magasabb arányban választottak román iskolát a *munkás- és a hivatalnokcsaládok*, addig a szórványmegyékben (3. régió) az *értelmiségi, valamint a vállalkozócsaládok* voksoltak az átlagnál többen a *többségi tannyelvű iskolára* (6. ábra):

6. ábra

*

Lényeges vonatkozása a vizsgált tematikának, hogy a *többségi tannyelvű iskolaválasztás milyen mértékben függ össze a lakóhelyi migrációval (belső vándorlás)*, nevezetesen, hogy milyen arányban választanak gyermekeik számára magyar, illetve román tannyelvű iskolát azok, akik elmozdultak szülőhelyükről.

Az elmúlt három-négy évtizedben az egész romániai társadalomra (s ezen belül a magyar közösségre is) a szocialista iparosítás következményeképpen jelentős mértékű lakóhelyi migráció volt jellemző. Adataink e tekintetben a következő képet mutatják:

- a mintába került megkérdezetteknek 56,8%-a született azon a településen, ahol jelenleg él, házastársaiknak pedig 38,6%-a. A legjelentősebb arányú belső vándorlást a környező falvakból a városokba betelepültek alkotják: a jelenleg városban élő megkérdezettek több mint egyharmada (38,9%-a) a környező falvakból települt be a városokba, kisebb arányban szomszédos vagy távolabbi erdélyi megyék falvaiból, és városaiból (11% -

6%); *nem erdélyi megyében* született a megkérdezetteknek 2%-a, házastársaiknak pedig 6%-a.

A lakóhelyi migráció és a többségi tannyelvű iskolaválasztás vonatkozásában *adataink nem erősítik meg azt a tételt, miszerint a falvakból a városokba betelepültek nagyobb arányban választanak román tannyelvű általános iskolát gyermekeik számára, mint magyart, vagy hogy inkább jellemző rájuk a román tannyelvű iskolaválasztás, mint a helyiekre.*

Ez a kijelentés ellentmond a közvélekedésnek, ám felmérésünk eredményei azt mutatják, hogy *a falvakról a városokba betelepültek vonatkozásában is többféle viszonyulás rajzolható meg az iskolaválasztást illetően*, és az az általánosítás, miszerint ez utóbbiak nagyobb arányban voksolnak a román tannyelvű általános iskola mellett, mint a helyiek - adataink alapján - nem bír elégséges megalapozással. Kimutatható egy viszonylag gyenge erősségű kapcsolat a két tényező között, nevezetesen, hogy *a nagyvárosokba betelepült szomszédos vagy távolabbi erdélyi megyék falvaiból származó megkérdezettek* nagyobb hajlandóságot mutatnak a román tannyelvű iskolaválasztásra (Béta = 0,0494, Sig.T = 0,2938, F = 1,2777, Sig.F = 0.2580), ám ez az összefüggés a dél-erdélyi nagyvárosokra vonatkozóan releváns.

Azt mondhatjuk, hogy a falvakról a nagyvárosokba *betelepültek követik az adott település iskolaválasztási normáit, mintegy leképezve azt*, bár ebben a vonatkozásban más a helyiek elvárása (elsősorban a tömbmagyar régióból érkezettek irányába). Az a vélekedés, miszerint a falvakról a városokba betelepültek nagyobb arányban választanának román tannyelvű általános iskolát, mint a helybeliek, úgy tűnik, egyfajta "fiókprobléma", abban az értelemben, hogy a helyieknek a román iskola mellett meghozott döntései természetesen (bent vannak a fiókban), míg ugyanez a betelepültek vonatkozásában feltűnő és a közbeszéd szintjén magyarázatra szorul.

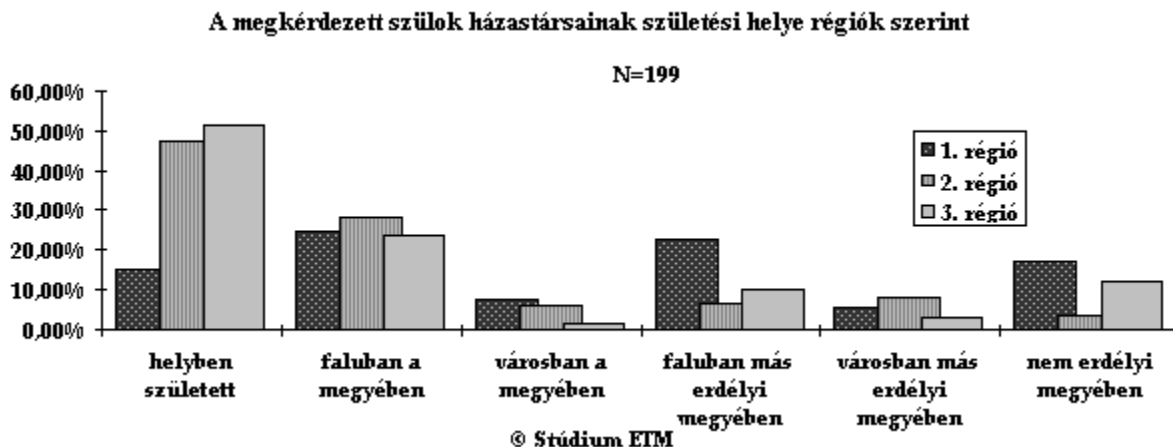
Szoros összefüggést a román tannyelvű iskolaválasztással a megkérdezettek *házastársaiknak* (férjek és feleségek) *lakóhelyi származása* mutat.

Ez azonban *régióspecifikus* összefüggés, olyan értelemben, hogy ez a kapcsolat elsősorban *a tömbmagyar régióra* - Hargita, Kovászna, Maros megyék - érvényes.

Ebben a régióban ugyanis, ahol a román tannyelvű iskolaválasztás lényegi összefüggést mutat a házastársak lakóhelyi származásával *a román tannyelvű iskolát választók házastársaiknak csupán 15,1%-a született ott, ahol jelenleg él,¹⁴ 18%-uk pedig nem erdélyi megyében született.*

Az alábbi ábrán a román iskolát választó megkérdezettek házastársaik születési helyét mutatjuk be régiók szerinti bontásban (8. ábra):

8. ábra

A fentebb felvázolt mobilitási dimenzió nyilvánvalóan lényegileg kapcsolódik a **házasság típusához**¹⁵ (homogén magyar vagy vegyes házasság), amely *alapvető különbségeket hordoz az iskolaválasztási gyakorlatot illetően*:

- A mintában 145 vegyes család van, ebből 109 esetben (75,4%) román tannyelvű általános iskolát látogatnak a gyermekek, és csupán 36 vegyes családnál (24,6%) esett a döntés magyar tannyelvű iskolára.

- A homogén magyar családok iskolaválasztási gyakorlata **szimmetriát** mutat ezzel: a 378 homogén magyar családból (mindkét szülő magyar nemzetiségűnek vallja magát) 288 család (76,2%) választott magyar tannyelvű, 90 család (23,8%) pedig román tannyelvű általános iskolát gyermekei számára (8.táblázat):

8. táblázat. Iskolaválasztás házasságtípusok szerint. (N = 523)

	Homogén magyar család		Vegyes család	
	Esetszám	Százalék	Esetszám	Százalék
magyar tannyelvű iskolaválasztás	288	76,2	36	24,6
román tannyelvű iskolaválasztás	90	23,8	109	75,4
Összesen	378	100	145	100

Ez a szimmetria azonban elfedi a minta valós megoszlását: *a mintába bekerült román tannyelvű általános iskolát választó családok 45,2%-a ugyanis homogén magyar család.*

A következő táblázat ezt a "másik irányba" százalékosított megoszlást szemlélteti (9. táblázat):

9. táblázat. Házastípus iskolaválasztás szerint (N = 523)

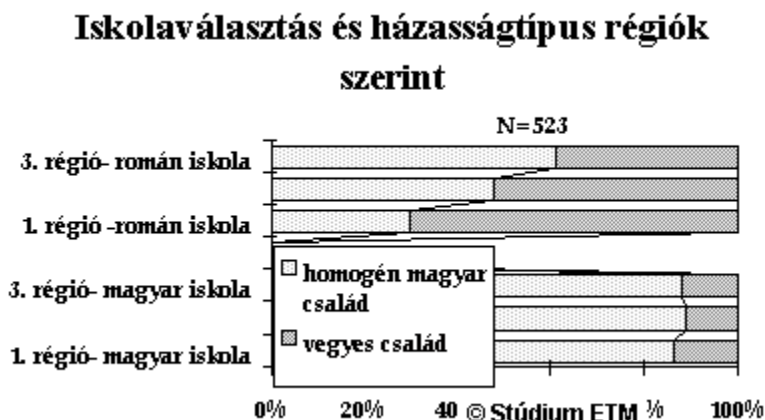
	Magyar tannyelvű iskolaválasztás		Román tannyelvű iskolaválasztás	
	Esetszám	Százalék	Esetszám	Százalék
Homogén magyar család	288	88,9	90	45,2
Vegyes család	36	11,1	109	54,8
Összesen	324	100	199	100

A fenti táblázatok egyfelől a vegyes házasságok és a román tannyelvű iskolaválasztás "természetes együttjárását" mutatják, másfelől a román iskolát választó homogén magyar családok *magas arányára* hívják fel a figyelmet.

E tekintetben is figyelmet érdemelnek a régiók szerinti megoszlások:

- míg a homogén magyar házasság és a román tannyelvű iskolaválasztás együttjárása arányosan növekszik a többségi lakosság arányával a régiókban, addig ez nem mondható el fordítva, azaz a vegyesházasságok magyar tannyelvű iskolaválasztása nem növekszik arányosan a magyar lakosság arányával (10. ábra):

10. ábra

További kérdés, hogy a iskolaválasztás-házastípus mentén kialakítható négy csoport (magyar család - magyar tannyelvű iskolaválasztás, magyar család - román tannyelvű iskolaválasztás, vegyes család - magyar tannyelvű iskolaválasztás, vegyes család - román tannyelvű iskolaválasztás) lényegesen *elkülönülnek-e egymástól családi nyelvhasználat tekintetében.*

Milyen kapcsolat mutatható ki az iskolaválasztás és a családi nyelvhasználat között?

Az előzőekben már utaltunk arra, hogy mind a magyar, mind a román tannyelvű iskolát választó szülők esetében a *gyermekkori nyelvhasználat dominánsan a magyar volt*

(magyar iskolát választó szülők 96%-ban, a román iskolát választó szülők pedig 80,4%-ban gyermekkorukban kizárólag a magyar nyelvet használták a családban.

A *jelenlegi családi nyelvhasználat* azonban már nagy szórást mutat, elsősorban a gyermeküket román tannyelvű iskolába járató szülők esetében, és bár az ebbe a csoportba tartozó megkérdezettek valamivel több mint a fele (54,2%) vegyes házasságban él, mégis az adatok *a román nyelv erőteljes dominanciáját mutatják a családi nyelvhasználatban.*

A családi nyelvhasználat nagyon fontos indikátora a vizsgált tematikának, ezért nagyobb részletességgel mutatjuk be.

A magyar nyelv térvesztését a családi nyelvhasználat területén több tényező is befolyásol(hat)ja: nemzetiségi megoszlás a településen, a szűkebb/tágabb társas miliő. Felmérésünk eredményei alapján azonban az is nyilvánvaló, hogy *a többségi és a kisebbségi nyelv közötti szerepcserét a családban nagymértékben meghatározza a magyar nyelv és általában a magyar kultúra presztízsvesztése az adott társas közegben és az ezzel összefüggő iskolaválasztási gyakorlat.*

Az alábbi táblázatban bemutatjuk a felnőttek egymás közötti, valamint a gyermekek egymás közötti¹⁶ nyelvhasználatát a két almintában (10. táblázat):

10. táblázat. Milyen nyelven beszélnek a családban ? N=523

	I. alminta (magyar tannyelvű iskolaválasztás) (%)		II. alminta (román tannyelvű iskolaválasztás) (%)	
	<i>a felnőttek</i>	<i>a gyermekek</i>	<i>a felnőttek</i>	<i>a gyermekek</i>
	<i>egymással</i>	<i>egymással</i>	<i>egymással</i>	<i>egymással</i>
csak magyarul	88,7	92,8	36,5	35,4
csak románul	4,8	1,5	24,3	16,2
inkább magyarul, de románul is	3,9	4,1	13,4	25,1
inkább románul, de magyarul is	2,1	1,2	25,2	23,3
egyéb nyelven	0,5	0,2	0,6	0,2
Összesen	100	100	100	100

A magyar nyelv háttérbe szorulásának kérdésköreit a következő fejezetben - *Iskolaválasztás, mint döntés* - külön elemezzük.

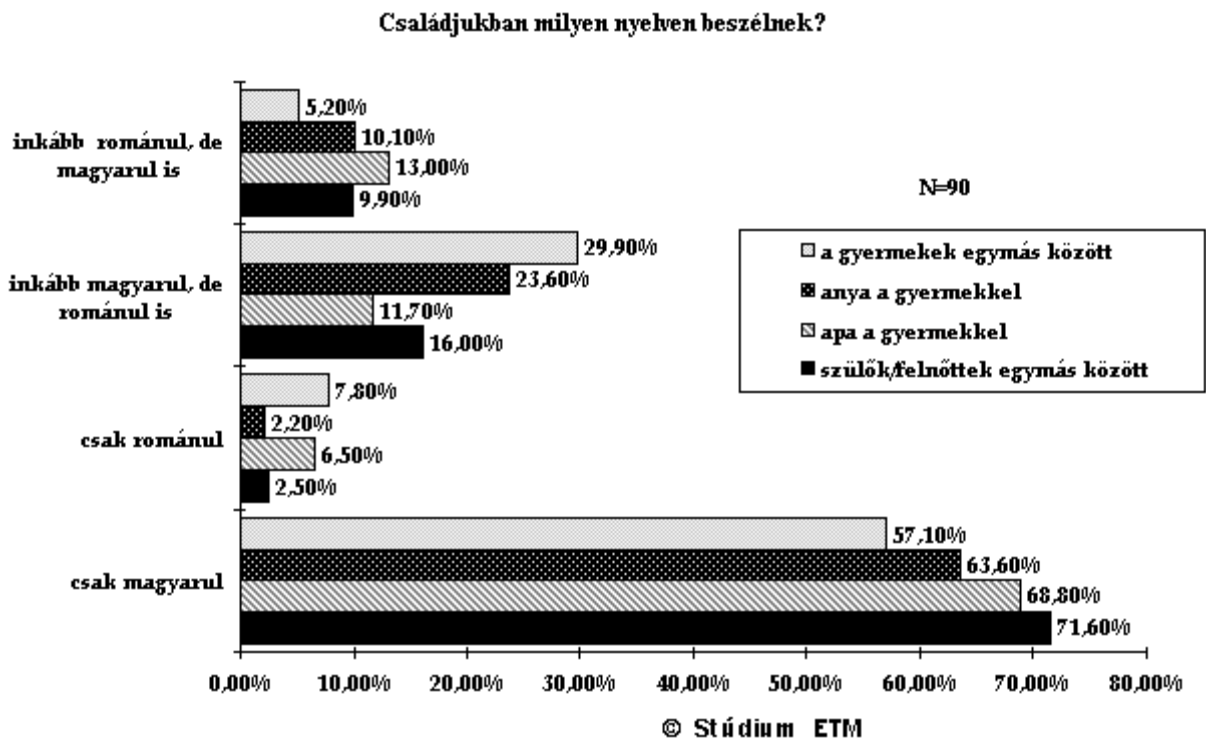
Itt azonban fontos megjegyeznünk, hogy a fentebb említett presztízsvesztés nemcsak a többségi tannyelvű iskolaválasztás vonatkozásban mutatható ki, hanem szemléletes a német (tannyelvű) iskolaválasztás térnyerése is. Ez elsősorban azokban a régiókban jellemző, ahol a német nyelvvel és kultúrával nagyobb érintkezési felületek vannak (különösen Szeben, Temes, Szatmár megyék), ám növekvő tendenciája megjósolható. Arra kérdésre ugyanis, miszerint ha újra dönteni lehetne a gyermekek beiskolázását illetően, újra magyar tannyelvű iskolát választana-e vagy sem, a megkérdezettek 3,9%-a ma már német tannyelvű iskolát választana.

Az iskolaválasztás és a *családi nyelvhasználat* közötti kapcsolat jobb megvilágításához *külön* mutatjuk be az iskolaválasztás - házasságtípus mentén kialakított csoportok¹⁷ vonatkozó adatait.

Magyar családok - otthoni nyelvhasználat

Az alábbi ábra *a gyemeküknek román tannyelvű általános iskolát választó magyar családok* (mindkét szülő magyar nemzetiségűnek vallja magát) *otthoni nyelvhasználatát szemlélteti* (11. ábra):

11. ábra

Az ábra alapján kiemelésre érdemes *a gyermekek egymás közötti nyelvhasználatára vonatkozó adatsor*:

- bár mindkét szülő magyar nemzetiségűnek vallja magát, a leszűkebb társas közegben a gyermekek *7,8%-a románul, 35,1%-a pedig kevert nyelven kommunikál egymással.*

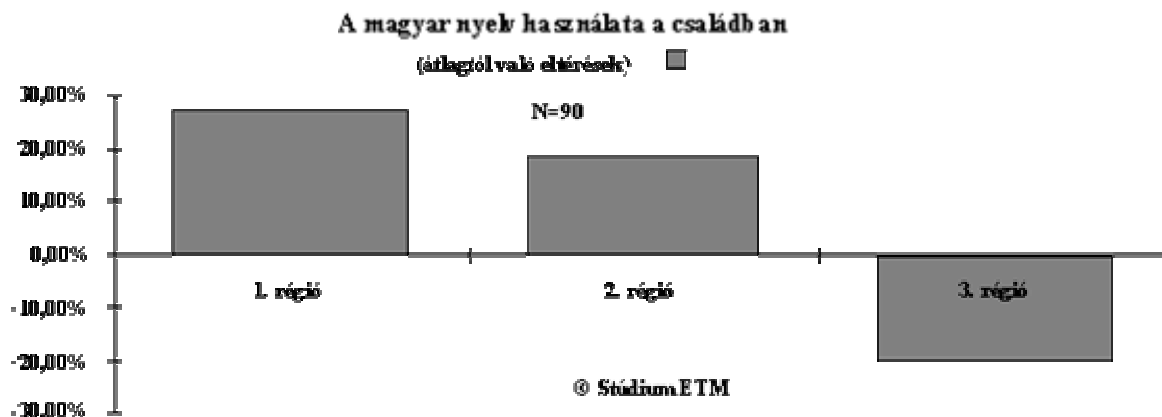
Ez a jelenség nyilvánvalóan elsősorban *szórványspecifikus*: alapvető összefüggésben van *a vizsgált települések és régiók szórványjellegével*: a családon kívüli többségi vagy kevert nyelvhasználat az otthoni kommunikációnak is természetes velejárója (11. táblázat):

11. táblázat. Családjukban milyen nyelven beszélnek a gyermekek egymás között? (Magyar család, román tannyelvű iskolaválasztás) (N=90)

	A magyar lakosság aránya a településen (százalékban)	60% fölött	40-60%	20-40%	20 alatt
csak magyarul	77,8	50,0	49,0	40,0	
csak románul	1,7	9,0	11,0	12,0	
inkább magyarul, de románul is	14,8	36,4	26,0	8,0	
inkább románul, de magyarul is	5,7	4,5	14,0	40,0	
Összesen	100	100	100	100	

A magyar nyelvnek a román tannyelvű iskolát látogató gyermekek körében kimutatható térvesztése régiók szerinti bontásban mutatja a legszembetűnőbb eltéréseket: míg az első két régióban a gyermekek egymás közötti kommunikációjában a magyar nyelv a domináns (pozitív irányba tér el az átlagtól),¹⁸ addig a szórványmegyékben a magyar családokban is inkább a kevert nyelvhasználat a meghatározó (jóval az átlag alatti értékkel jellemezhető, lásd 12. ábra):

12. ábra

Ugyanakkor azt is szükséges elmondani, hogy szórványmegyékben (3. régió) a magyar tannyelvű iskolát választó (homogén magyar) családokra is jellemző a kevert nyelvhasználat mind a felnőttek, mind pedig a gyermekek körében, ám ez arányait tekintve kismértékű az ábrán bemutatott tendenciához viszonyítva (21%-19%).

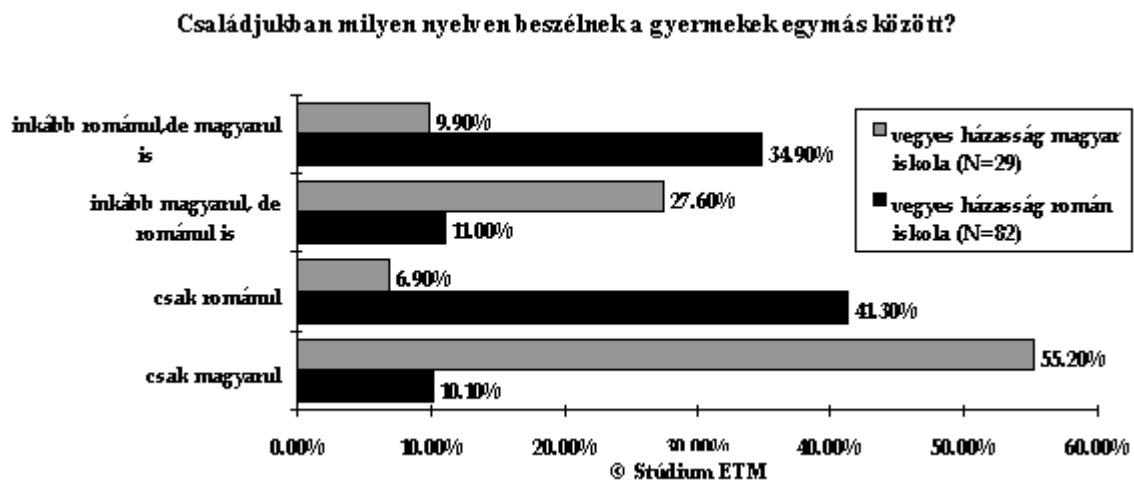
Vegyes családok - otthoni nyelvhasználat

Adataink alapján a vegyes családoknak kb. egynegyede választott gyermekei számára magyar tannyelvű általános iskolát. Ez a mintában csupán 36 családra (11,1%) vonatkozik, és ekkora esetszám nem jogsít fel túl sok következtetésre.

Szükségesnek tartjuk mégis kiemelni, hogy a jelen felmérés eredményei szerint a magyar iskola mellett hozott döntésben (és a magyar nyelv őrzésében a családban) meghatározó szerepük van az apáknak: *a magyar tannyelvű általános iskolát választó vegyes családok kétharmadánál ugyanis az apa a magyar nemzetiségű.*

A családi nyelvhasználat tekintetében a kétféle iskolaválasztási gyakorlatot követő vegyes családok nagyon nagy mértékben elkülönülnek egymástól elsősorban a gyermekek egymás közötti nyelvhasználata területén (13. ábra):

13. ábra

Mint az ábra adatai szemléltetik: míg a román iskolát választó vegyes családok esetében a gyermekek háromnegyede (76,2%) csak románul vagy inkább román nyelven beszél egymással, addig ez az arány a magyar iskola mellett döntő vegyes családoknál csupán 16%.

- A szülők és a gyermekek közötti érintkezés nyelvét illetően is szemléletes eltérések vannak a két csoport között.

A táblázat a szülők és a gyermekek közötti érintkezés nyelvét mutatja a kétféle tannyelvű iskolát választó vegyes családban (12. táblázat):

12. táblázat. Milyen nyelven beszélnek a szülők a gyermekekkel?

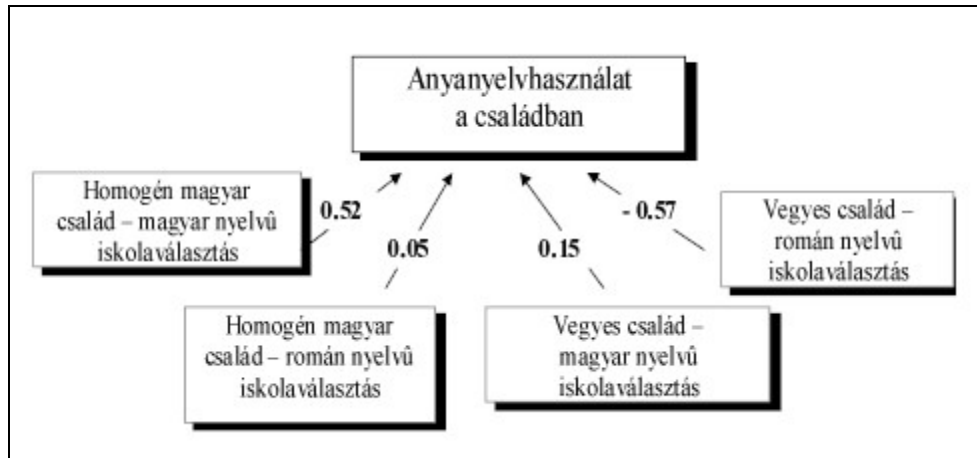
	Vegyes család - magyar tannyelvű iskolaválasztás (N=36)		Vegyes család román tannyelvű iskolaválasztás (N=109)	
	az anya	az apa	az anya	az apa
magyarul	41,7	63,9	23,9	20,8
románul	31,6	16,7	33,9	33,3
inkább magyarul, de románul is	11,9	11,1	22,9	14,2
inkább románul, de magyarul is	14,8	8,3	19,3	31,4
Összesen	100	100	100	100

Míg a román tannyelvű iskolát választó vegyes családok esetében a családi nyelvhasználat szintjén nem különülnek el csoportok aszerint, hogy az anya-e avagy az apa a magyar nemzetiségű, addig a magyar iskola mellett döntő vegyes családokban az apa szerepe a családi nyelvhasználatban is meghatározó.

A anyanyelvhasználat és az iskolaválasztás kölcsönös összefüggéseit (a fentebb bemutatott megoszlások mellett) a két tényező közötti regresszióelemzés is megerősíti (Béta = 0,4835, Sig.T = 0,016, F = 36,719, Sig.F = 0,008).

A következő ábrán a házasságtípus - iskolaválasztás mentén kialakított csoportok és az anyanyelvhasználat közötti kapcsolatot szemléltetjük (14. ábra):

14. ábra. Az anyanyelvhasználat és az iskolaválasztás kapcsolata a különböző családtípusokban (Béta együtthatók)

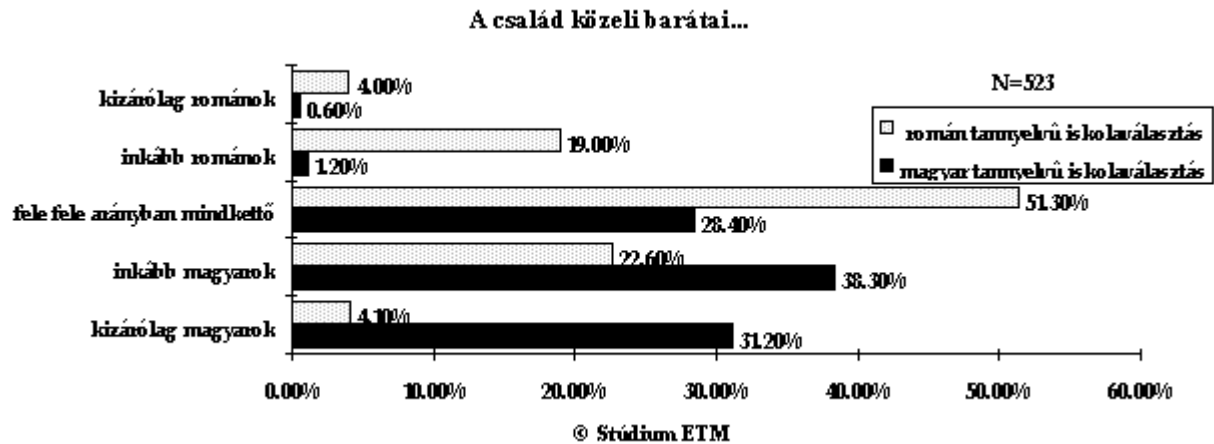

A családi háttér általános jellemzésének lezárásaképpen szükségesnek tartjuk, hogy röviden kitekintést adjunk a vizsgált családok tágabb társas közegeire, elsősorban a közeli baráti körére.

A baráti kör, amellet, hogy *referenciacsoportként* működik, abból a szempontból is figyelmet érdemel, hogy *a baráti kapcsolatokban az anyanyelv használatának az alkalmi is szélesednek vagy éppen szűkülnek.*

Adataink ebben a vonatkozásban is alapvető különbségeket mutatnak a kétféle iskolaválasztási gyakorlatot követő csoport között (15. ábra):

15. ábra

Az adatok alapján egyfajta "törésvonal" körvonalazható a két csoport között, abban az értelemben, hogy azok a homogén magyar családok, amelyekből a gyermekek magyar tannyelvű iskolába járnak, valamint azok a vegyes családok, amelyek gyermekeiket román iskolába járatják *egymás felé viszonylag zárt kapcsolatokkal* rendelkeznek (13. táblázat):

13. táblázat. "A család közeli barátai inkább magyarok" családtípus - iskolaválasztás szerint. (N=523)

	Béta	F	Signif. F
homogén magyar házasság – magyar tannyelvű iskolaválasztás	0,4709	147,347	0,0000
homogén magyar házasság - román iskolaválasztás	0,0844	3,714	0,0545
vegyes házasság magyar tannyelvű iskolaválasztás	0,1025	4,588	0,0328
vegyes házasság román tannyelvű iskolaválasztás	-0,3999	98,438	0,0000

*

A felmérést olyan településeken végeztük, ahol a szülőknak lehetősége van az iskola tannyelvének megválasztására, tehát az adott településen létezik mind magyar, mind román tannyelvű általános iskolai oktatás.

A határontúli magyar közösségek szórványosodásával foglalkozó elemzésekben, tanulmányokban gyakran találkozunk azzal a feltevéssel, hogy szükséges lenne *megválaszolni*: az asszimiláció (és az ennek egyik csatornájaként működő többségi

tannyelvű iskolaválasztás) *milyen mértékben tudható be a "külső" lakóhelyi, regionális jellemzőknek és milyen mértékben szabad döntések sorozata* olyan értelemben, hogy a kisebbségi kulturális viszonyrendszerből való kilépés nagyobb esélyt jelent az egyéni vagy a következő generációra vonatkoztatott érvényesüléshez.

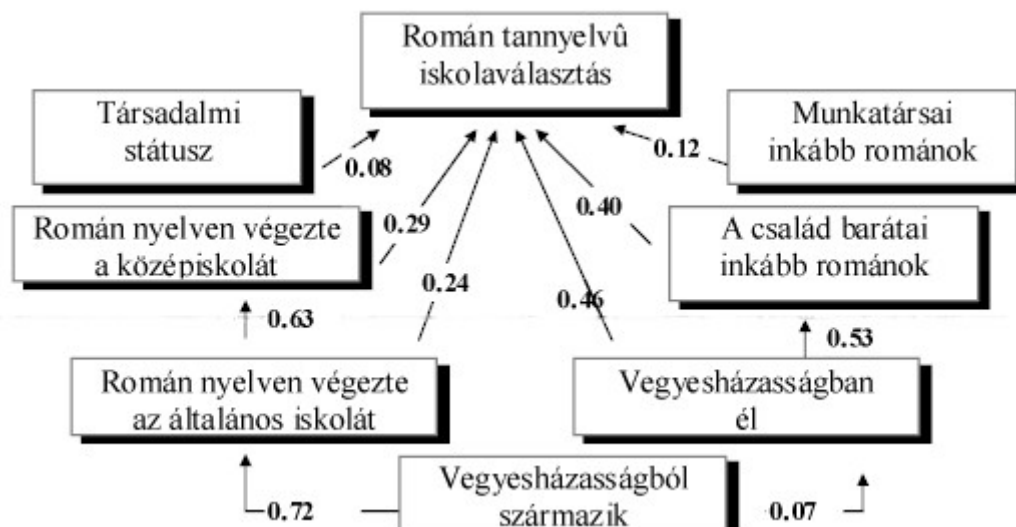
Megítélésünk szerint azonban az említett irányba történő kilépések *bizonyos helyzetekre adott válaszok az egyén és/vagy a kisközösségek szintjén*, és ezekben a válaszokban értelemszerűen jelen vannak mind társadalmi és politikai meghatározottságok, mind egyéni alkuk.

Ezek a viszonyulások bár nagyon differenciáltak, fellelhetőek bennük *közös elemek*, amelyek lényegeseknek tűnnek - az asszimiláció természetrajza szempontjából.

A bemutatott eredmények alapján három ilyen tényezőre hívjuk fel a figyelmet:

- a családok szintjén mind a magyar tannyelvű, mind a román tannyelvű iskolaválasztás mint gyakorlat fenntartja és folyamatossá teszi önmagát. Ebben a tekintetben tehát - mint már említettük - újratermelési folyamatról beszélhetünk, ám ennek az újratermelési folyamatnak a mentén *újratermelődik a többségi nyelv társadalmi presztízse ugyanúgy, mint kisebbségi nyelv térvesztése*. Ez a szempont a jelenlegi helyzetben külön hangsúlyt érdemel, ugyanis a magyar nyelvű *szakoktatás*, valamint *a magyar egyetem* létrejötte rendkívüli jelentőséget kap(na) a magyar tannyelvű iskolaválasztásnak (mint szabad döntésnek) az újratermelésében.
- Amennyiben a többségi tannyelvű iskolaválasztást a kisebbségi kulturális viszonyrendszerből való kilépésnek fogjuk fel, nagy valószínűséggel megbecsülhető, *hogy ezt a kilépést továbbiak követik majd a nyelvhasználatban és a kisközösségek szintjén*. *A román, illetve a magyar tannyelvű iskolaválasztás ugyanis - mint eredményeink mutatják - visszahat a családi nyelvhasználatra, és elindítja a két nyelv, valamint a két kulturális viszonyrendszer közötti szerepcserét*.
- A vizsgált családok mindennapi életszervezésében - adataink alapján - nagy szerepe van a kisközösségeknek (tágabb rokonság, barátok, munkatársak). Ezek a kisközösségek a vallott értékek és hagyományok alapján nagymértékben befolyásolják a családok szintjén születő döntéseket.

Összegzésképpen a következő ábrán bemutatjuk a családi háttérszerkezet azon tényezőit, amelyek felmérésünk eredményei alapján a legerősebb kapcsolatot mutatják a többségi tannyelvű iskolaválasztással (16.ábra):

Mint az ábra szemlélteti, a többségi tannyelvű iskolaválasztással a legerősebb összefüggést a *vegyes házasságok* mutatják. Ezt követi a *szűkebb társas közeg*, a baráti kör, majd az *iskoláztatás nyelve* és a *munkatársi közösség*.

A mikroközösségek, a szűkebb társas világok - család, iskola, barátok - meghatározó jellegét látjuk itt, amelyek természetes közegét jelentik a kisebbségi kultúra átértékelésének. *A szűkebb társas környezeteknek tehát adataink alapján sokkal nagyobb szerepük van az identitásváltozásban vagy identitásmegőrzésben, mint az adott település tudományosan definiált tömb- vagy szórványjellegének.*

Jegyzetek

* A felmérést a Balázs Ferenc Intézet készítette 1996 októberében. A tanulmány az összehasonlító vizsgálat módszertanát és az Erdélyre vonatkozó eredmények első részét mutatja be. © A tanulmányban közölt bármely adat további felhasználásához a Balázs Ferenc Intézet hozzájárulása szükséges.

¹ Kutatásunk során azokat a helyzeteket céloztuk meg, ahol az iskolaválasztás "szabad" döntés eredménye.

² Forrás: Ficher Fülöp Ildikó: *Búvópatakok: Jelen és jövő a szórványkutatásban*, Temesvár 1996

³ Oktatási Memórium, 1994, RMDSZ dokumentumok - 2.

⁴ A három oktatási szempontból elhatárolható régió, mint a 2. táblázat adatai is szemlélteti, nagyjából egybeesik Erdély "történelmi felosztásával" (Észak-Erdély/Székelyföld és Dél-Erdély)

⁵ Oktatási Memórium, 34.

⁶ A Kárpát - medencében összesen 1759 interjú készült, ebből Erdélyben 523.

⁷ Chi square általános iskola: 36.3522, Df: 1, Sig: 0.000

Chi square középiskola: 38.0077, Df: 1, Sig: 0.000

⁸ A megkérdezettek *szüleinek iskolai végzettsége* alacsony szórást mutat: az apák 68,2%-ban elemi vagy általános iskolát, 14,1%-ban szakiskolát végeztek, 7%-uk rendelkezik érettségivel, és csupán 2,5%-uk végzett egyetemet; az anyák 77,4%-a elemi vagy általános iskolai végzettségű.

⁹ Arról nincsenek adataink, hogy azok a családok, amelyeknek 1990 utánra nőttek iskolakötelessé a gyermekei, milyen arányban döntöttek a magyar nyelvű általános iskola javára.

¹⁰ Mind az eredeti, mind a jelenlegi család esetében *a családban a magasabb foglalkozási státus* szerint alakítottuk ki a kategóriákat.

¹¹ Adataink azt mutatják, hogy azok, akik 1989 előtt munkások voltak, 70%-ban ma is munkások, 12%-uk a kereskedelemben és a szolgáltatások területén helyezkedett el, 2,3 %-uk a mezőgazdaságban dolgozik, 5,3%-uk háztartásbeli, 4,6-uk munkanélküli, és csupán 2,6 %-uk kezdett valamilyen önálló vállalkozásba.

¹² A társadalmi struktúrában új kategóriát jelentő *vállalkozók* sajátos viselkedést mutatnak a vizsgált kérdéskör vonatkozásában, erre továbbiakban még visszatérünk.

¹³ Amódszertani bevezetőben három "oktatási régiót" (megyecsoportot) különítettünk el aszerint, hogy milyen arányban látogatnak román tannyelvű iskolát a magyar nemzetiségű gyermekek.

¹⁴ A kérdés ebben a régióban elsősorban városokban (Csíkszeredában, Gyergyószentmiklóson, Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen, Segesváron) történt.

¹⁵ A vegyes házasságok mikroszociológiai jellemzőivel külön tanulmányban foglalkozunk.

¹⁶ N = 406

¹⁷ homogén magyar házasság - román tannyelvű iskolaválasztás, vegyes család - magyar tannyelvű iskolaválasztás, vegyes házasság - román tannyelvű iskolaválasztás)

¹⁸ átlag = 57,1%